

LAMBERTO FERRANTI

ILUZORNÍ SPOJENECTVÍ

ROLE ITÁLIE V PROCESU FORMOVÁNÍ ČESKOSLOVENSKA

NAKLADATELSTVÍ
EPOCHA

EDICE KNIHOVNA
ČESKOSLOVENSKE
OBCE LEGIONÁŘSKÉ

LAMBERTO FERRANTI

ILUZORNÍ SPOJENECTVÍ

ROLE ITÁLIE V PROCESU FORMOVÁNÍ ČESKOSLOVENSKA

NAKLADATELSTVÍ
EPOCHA

EDICE HNIHOVNA
ČESKOSLOVENSKÉ
OBCE LEGIONÁŘSKÉ

Photos © archiv autora, Fotoarchiv VÚA-VHA Praha,
Historické dokumentační centrum CEDOS, sbírka ČsOL
Translation © Helena Lergetporer, 2020
Cover art © Lukáš Tuma, 2020
Czech Edition © Československá obec legionářská,
Nakladatelství Epoque, Praha 2020

ISBN 978-80-87919-68-2 (printed – Československá obec legionářská)

ISBN 978-80-7557-242-4 (printed – Nakladatelství Epoque)

ISBN 978-80-7557-840-2 (ePub – Nakladatelství Epoque)

ISBN 978-80-7557-841-9 (mobi – Nakladatelství Epoque)

ISBN 978-80-7557-842-6 (pdf – Nakladatelství Epoque)

OBSAH

Předmluva k českému vydání	7
Předmluvy k italskému vydání	9
 PRVNÍ ČÁST	 13
Anabáze	15
Rakousko-Uhersko, iredentistické tendence a snahy o nezávislost.	35
Československo, které neexistovalo	49
Vstup Itálie do války a slovanská otázka	69
Vznik „Conseil national des pays tchèques“ v červnu 1916	93
Diplomatická šachová partie	107
Změna postoje italské politiky	155
Cesta k římské smlouvě	203
Římská smlouva	213
Vznik československé legie v Itálii	229
 DRUHÁ ČÁST	 241
Českoslovenští legionáři na italské frontě	243
Úmluvy mezi spojeneckými zeměmi a vznikající Československo	277
Vznik československého státu	311
Intriky před mírovou konferencí v Paříži	327
Nové evropské uspořádání a konsolidace československého státu.	347
Tažení na Slovensku a Podkarpatské Rusi a zhoršení vztahů mezi Itálií a Československem.	385
 SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY	 475
Archivní prameny	475
Literatura	476
Internetové zdroje	479
 O autorovi	 481

PŘEDMLUVA K ČESKÉMU VYDÁNÍ

V českém prostředí je účast Itálie v první světové válce spíše méně známá a i zdejší československá legie je vedle legie ruské a francouzské určitou popelkou. Práce Lamberta Ferrantiho tak přináší pro české čtenáře zcela unikátní a čistě italský pohled na období první světové války a následné formování nových států.

Čtenář tak získá informace o vývoji Italského království v období na přelomu 19. a 20. století, proč se přimklo dohodou ke svým odvěkým rivalům na severu, aby nakonec do války vstoupilo proti nim. A jak složitě akceptovalo fakt, že po skončení konfliktu došlo k rozbití Rakouska-Uherska a ke vzniku nových národních států. K nim se poté nestavělo stejně. Zatímco v budoucí Jugoslávii vidělo potencionálního silného protivníka, v možném státě Čechů a Slováků příležitost k rozšíření svých zájmů do střední Evropy. Proto, po počátečním dlouhém váhání, na počátku roku 1918 rychle podpořilo vznik čs. legie v Itálii, která ještě zasáhla do bojů na frontě. Následně ji rozšířilo o muže zajaté v poslední ofenzivě, vybavilo velkým množstvím ukořistěného i vlastního vojenského materiálu a urychleně přepravilo do Československa, kde se tito vojáci stali nejdůležitější silou při hájení hranice nové republiky. Podcenilo však „slovanskou vzájemnost“ a rostoucí vliv Francie, což nakonec vedlo k odcizení obou států a ke stažení italské mise domů. Bez fanfár a slávy.

Jak již bylo zmíněno, na všechny tyto události je v knize Lamberta Ferrantiho nahlíženo přísně italským pohledem, který českým čtenářům přináší zajímavé, mnohdy až překvapivé informace. A chování mladého Československa tak někdy nevyznívá zcela pozitivně. Avšak právě pro tento pohled zvenku je kniha velmi přínosná a určitě stojí za přečtení.

plk. v. v. Pavel Budinský, Ph.D., MBA
předseda Československé obce legionářské

PŘEDMLUVY K ITALSKÉMU VYDÁNÍ

Na konci první světové války napočítala Itálie, jejíž celková populace tehdy dosahovala 35 milionů obyvatel, více než jeden milion mrtvých. Velká Británie vynaložila na financování své účasti ve válce částku, která by v přepočtu na dnešní poměry činila 160 milionů liber. Náklady pro celou Evropu, jak vítěze, tak poražené, dosáhly závratné výše. Tváří v tvář tak velkým obětem bylo nutné přesvědčit občany, že se vyplatilo vést spravedlivou válku, že vlastní národ se opírá o vyšší morální principy než nepřítel. Tehdy vznikly „narativy“, jak bychom je označili dnes, za nimiž se ukrývaly mnohem hlubší a komplexnější hospodářské, demografické a geopolitické tendence. Sto let po skončení první světové války, v historické epoše, v níž Evropa zažívá novou fázi polarizace, bychom se měli víc než kdy jindy kriticky zamyslet nad nálepkami „dobrých“ a „špatných“, „přátel“ a „nepřátel“, které jsou nám dnes prezentovány. V oblasti mezinárodních vztahů platí princip, že národy nemají trvalé spojení nebo trvalé nepřátele, ale pouze trvalé zájmy. Jde samozřejmě o cynický přístup, který však zároveň slouží jako ochrana proti argumentům těch, již se snaží svět znázorňovat černobíle.

A profesor Lamberto Ferranti ve své knize vyzdvihuje právě tento aspekt: díky pečlivým a detailním rešeršům, v jejichž rámci se soustředil většinou na studium dokumentů italské diplomacie uložených v paláci Farnesina, sídle italského ministerstva zahraničních věcí, nabízí čtenáři hluboký vhled do dosud málo známé historické události, již precizním a uceleným způsobem zasadil do dobového celosvětového kontextu a kriticky a etiologicky moduloval jednotlivé roviny zkoumání (historickou, politicko-vojenskou, ekonomickou, právní a kulturní).

Itálie vyzbrojila a zformovala československé vojsko čítající zhruba 71 000 vojáků a dovedla je do vlasti. Za to od právě vznikajícího státu očekávala v rámci pařížské mírové konference účinnou podporu ve své snaze regulovat požadavky rodícího se Království Srbů, Chorvatů a Slovinců a dále šanci, že rozšíří svůj vliv a posílí svou prestiž v mladé

republike a tím pádem i v celé střední Evropě; těchto výsledků ale dosáhla jen zčásti.

Jak vyplývá z textu, italsko-československé přátelství – jehož stoleté výročí letos slavíme – v této fázi dočasně ochladlo, ale nikdy zcela nezaniklo, jelikož osvědčené osobnosti na obou stranách je neustále udržovaly při životě. Vzájemné dobré vztahy přetrvaly i období, kdy se osudy obou zemí rozdělily a ony se ocitly ve dvou zneprátených blocích.

Jako vedoucí zastupitelského úřadu jsem toto přátelství vždy obdivoval a mohu jen potvrdit, že jde o hluboký a upřímný vztah.

Aldo Amati

Italský velvyslanec v České republice

Velvyslanectví Slovenské republiky v Římě, jehož vedením jsem byl pověřen, vítá s velkým uspokojením a zájmem vydání knihy pana profesora Lamberta Ferrantiho *Iluzorní spojenectví: Role Itálie v procesu formování Československa*, jež v souladu s tradičně obohacujícími vztahy našich zemí dokázala nejen obnovit, ale i prohloubit nyní už stoleté přátelství.

Ján Šoth

Velvyslanec Slovenské republiky v Římě

Před sto lety, v roce 1918, skončila první světová válka. Následky tohoto válečného konfliktu zásadně změnily běh dějin na celosvětové úrovni, od tehdejší doby až po současnost. Vítězství ozbrojených sil Dohody a porážka Centrálních mocností umožnily vyhlášení nezávislosti Československé republiky, k němuž došlo 28. října 1918.

Je mi velkým potěšením, že díky knize profesora Lamberta Ferrantiho *Iluzorní spojenectví: Role Itálie v procesu formování Československa*, založené na dlouhodobých a důkladných rešerších v italských

historických archivech, dnes vycházejí na světlo mnohé, často zapomenuté aspekty vojenské, politické a diplomatické spolupráce mezi představiteli československého a italského odboje během první světové války. Tato spolupráce pokračovala i v prvních měsících existence právě založeného československého státu. Autorův výzkum je součástí velkého projektu rekonstrukce historické paměti, jehož cílem je připomenout zapomenuté stránky naší společné cesty v letech 1918 až 1919, období, v němž Itálie hrála významnou roli při zrodu Československa a utváření jeho ozbrojených sil.

Jozef Špánik
Rada Velvyslanectví České republiky v Itálii

Jak italská, tak i česká a slovenská historiografie dosud přehlížely osudy československé legie, jež svůj válečný prapor obdržela na schodišti Oltáře vlasti, památníku Viktora Emanuela II. v Římě, třebaže od této chvíle uplynulo už sto let.

Italové toto téma přehlíželi, ačkoli svou pozornost štědře soustředili jinam a často zveličovali důležitost hlavních událostí moderních dějin. Budiž. Nelze se však smířit se skutečností, že česká a slovenská historiografie dosud o toto téma neprojevovala zájem, nebo je dokonce poslušně ignorovala.

Jistě existují i moudřejší historikové, méně ochotní k ústupkům, kteří se pokoušeli k této záležitosti vyjádřit, ale jak během první i třetí československé republiky, tak i po jejím rozdělení v Praze a Bratislavě platilo, že mocní se nesmějí vyrušovat od práce.

Zavedeným historiografickým světem jistě otřese historický výzkum, který Lamberto Ferranti provedl s velkým nasazením a vědeckou poctivostí. Začínáme znovu a od nuly.

Díky těmto stránkám uvidíme minulost z jiného úhlu, bez ideologických, politických či antropologických klatek: Československo za prvních sto let své existence zažilo vysoce nespravedlivé útoky a záahy do své svrchovanosti, ale podobně nespravedlivý a zavádějící byl i popis jeho vzniku.

Profesor Ferranti otevírá dveře a okna a čerstvý vzduch, který jimi proudí, je ku prospěchu všem, kteří mají dobrou vůli, uvědomují si závažnost tématu a věří, že pravda nakonec zvítězí.

Ano, právě tak: Pravda vítězí, nebo také Pravda víťazí, zkrátka Veritas vincit.

Sergio Tazzer
Předseda CEDOS*

*) Centro di documentazione storica sulla Grande Guerra – Centrum historických studií o první světové válce

PRVNÍ ČÁST

VZNIK ČESKOSLOVENSKÉ LEGIE
V ITÁLII V CELKOVÉM KONTEXTU
PRVNÍ SVĚTOVÉ VÁLKY

ANABÁZE

SARAJEVO: NÁSLEDEK, NIKOLI PŘÍČINA

Sarajevo, 28. června 1914. František Ferdinand Karel Ludvík Josef arcivévoda Rakouský-Este (1863–1914) z habsburské dynastie, budoucí vládce rakousko-uherského císařství, jehož strýc František Josef nemá příliš v lásce kvůli jeho sňatku a „moderním“ politickým názorům, kráčí společně s manželkou Žofií Chotkovou, vévodkyní z Hohenbergu (1868–1914) k vozu, v němž oba naleznou smrt.

V 10:15 hrozil první atentát: člen organizace Černá ruka (*Crna ruka*) Muhamed Mehmedbašić byl připraven ke střelbě z domu, kolem nějž průvod projížděl. Ale jelikož na něj neměl volný výhled – jak později tvrdil –, raději zbraň nepoužil, aby neohrozil provedení celého

Odjezd arcivévody Františka Ferdinanda d'Este a Žofie Chotkové od sarajevské radnice před atentátem 28. června 1914 (sbírka ČsOL).

plánu. Druhý atentátník Nedeljko Čabrinović hodil na automobil Františka Ferdinanda bombu (jiná verze uvádí váleček dynamitu), ale netrefil se.

Gavrilo Princip naopak nezklamal: jeho výstřely zasáhly Ferdinanda do krku a jeho ženu do břicha. Projektil, který zabil následníka trůnu, je uchován v jeho někdejší sídle na zámku Konopiště poblíž Benešova, 47 kilometrů jižně od Prahy.

První oficiální verze, které byly na hony vzdáleny skutečnosti, se celý čin snažily vylicit jako studentskou iniciativu. Za atentátem přitom stáli významní představitelé srbského vojska, mezi jinými Vojislav Tankosić, Milan Ciganović a Dragutin Dimitrijević, vůdce skupiny, o němž bylo známo, že 11. června 1903 na popud armádních špiček zavraždil srbského panovníka Alexandra I. Ten neměl žádného legitimního potomka, navíc se oženil s Dragou Mašinovou, o patnáct let starší vdovou pochybných mravů, která byla zavražděna společně s ním.

Cílem jejich plánu, jež posléze došel naplnění, bylo dosadit na trůn Petra I. z dynastie Karađorđevićů. Ten později, v těžkých dobách první světové války, i přes vysoký věk sedmdesáti let podporoval svého syna regenta Alexandra v úsilí o vytvoření Království Srbů, Chorvatů a Slovinců a stal se jeho prvním panovníkem.

Po atentátu na rakouského následníka trůnu, nikoli však kvůli němu, se rozpoutala válka, která přivedla na bojiště 70 milionů mužů (v Evropě jich bylo kolem 60 milionů) a zanechala za sebou více než 9 milionů vojenských a zhruba 7 milionů civilních obětí. Příčinou obrovského množství mrtvých nebyly jen válečné operace, ale také bída a nemoci. Ačkoli obvykle nebývá zahrnována do výše uvedených čísel, je k nim třeba přičíst i *španělskou chřipku*, katastrofální pandemii, jejímuž tragickému řádění v letech 1918 až 1920 podlehl nejméně 20 milionů lidí.

Smrt Františka Ferdinanda byla pro mnohé důvodem ke smutku, ale to neplatilo pro všechny, což se týká především:

- Srbů, jelikož jedním z plánů zavražděného následníka trůnu bylo udělit autonomii jihoslovanským národům, k nimž etnicky náleželi i Chorvaté, a změnit tak rakousko-uherský dualismus v soustátí tří národů. Tím by byl odsouzen k neúspěchu srbský záměr sjednotit jihoslovanské národy v jednom státě, který naopak došel naplnění po skončení válečného konfliktu;

- Maďarů, a to nejen kvůli hrozbě trialismu, ale také proto, že František Ferdinand měl v úmyslu zavést v Uhersku všeobecné volební právo, což by – a to je třeba zdůraznit – zvýhodnilo občany nemadarské národnosti. To by v konečném důsledku snížilo vliv, který měli Maďaři v dosavadním dvojstátí;¹
- rakouských nacionalistů pod vedením Georga Heinricha von Schönerera, okouzlených myšlenkami pangermanismu, kteří v postupném vymírání habsburské rodové linie (již v roce 1889 zemřel v Mayerlingu syn Františka Josefa Rudolf) spatřovali naději, že se Rakousko brzy stane součástí Velkoněmecké říše.

První světová válka zdaleka nebyla náhlým kolektivním rozhodnutím, ve skutečnosti šlo o celosvětové „vyrovnávání účtů“, v jehož rámci spolu soupeřily země na několika kontinentech, aby si zajistily lepší budoucnost než ostatní státy.

Atentát na Františka Ferdinanda byl tudíž jen vyvrcholením obecného konfliktu v oblasti geopolitických, hospodářských, finančních a koloniálních zájmů, který trval už delší dobu a který šlo urovnat jedinně za použití zbraní. Důsledkem těchto zájmů potom byly účelové teze vycházející z myšlenek mnohdy až extrémního nacionalismu.

Chceme-li pochopit proces, jenž rozpoutal první světovou válku, musíme začít u období, které jí předcházelo. V této době docházelo v Evropě a ve světě k hlubokým změnám, v nichž se skrýval zárodek rozsáhlých konfliktů.

VELKÉ MOCNOSTI V PŘEDVEČER VÁLKY: ZAOSTALOST, KOLONIALISMUS A NACIONALISMUS

Před vypuknutím první světové války si některé velké mocnosti, zejména Osmanská říše a nekonečná Ruská říše, ale v některých ohledech také Rakousko-Uhersko, dosud zachovávaly starou absolutistickou strukturu, jež v odlehlejších oblastech vykazovala na politické a sociální úrovni známky takřka feudalistického charakteru. Tato staticnost se odrážela

¹⁾ VALIANI, Leo, *La dissoluzione dell'Austria-Ungheria*, Milano: Il Saggiatore 1966, s. 19–24.

také v úrovni občanské společnosti a brzdila její modernizaci: stála v cestě industrializaci, vzdělávání, rozvoji infrastruktury a často také prolínání sociálních tříd.

Oproti těmto velkým mocnostem existovaly naopak další státy, jejichž politická ekonomie vycházela z pokrokových teorií a které dosahovaly rychlejšího růstu. V tomto soupeření o modernizaci a rozvoj vynikaly za oceánem Spojené státy americké a Japonsko (v jehož společenské struktuře nicméně zůstávala i nadále pevně zakotvena řada starých schémat), zatímco v Evropě působily v tomto směru nejdynamičtější Francie, Velká Británie, Německo a Itálie.

Modernizace na starém kontinentu samozřejmě nebyla výlučnou záležitostí těchto čtyř států. Země jako Nizozemsko, Belgie, Švýcarsko, Dánsko, Norsko a Švédsko se už tehdy mohly pochlubit velice solidní sociální a hospodářskou strukturou, ale kvůli chabým výsledkům v oblasti rozšiřování území a růstu populace se nemohly srovnávat s velkými hráči, ať už v Evropě, či mimo ni.

Přesto mezi hlavními evropskými mocnostmi panovaly značné rozdíly: Francie a Británie se jako státy zformovaly už před stovkami let, a proto v porovnání s ostatními nashromáždily politický, vojenský a diplomatický kapitál, díky němuž byly o krok dále, nemluvě o značné prestiži a vlivu v celosvětovém měřítku.

Naopak Itálie a Německo vznikly teprve nedávno: ke sjednocení Itálie došlo v roce 1861, zatímco Německá říše, v níž Prusko sloučilo celkem dvacet pět států, se zrodila v roce 1871.

Navzdory této skutečnosti však tyto státy stačily v mnohém dohnat ztracený čas: v předvečer první světové války obsadila Itálie, která právě prodělávala obtížný přerod z převážně zemědělského na průmyslové hospodářství, sedmé místo v celosvětovém žebříčku průmyslových mocností. Italský proces industrializace však nebyl dosud úplně dovršen a skutečnost, že stát se v průběhu válečného konfliktu ujal role dodavatele a zákazníka nejdůležitějších průmyslových sektorů, logicky hrála zásadní roli. Z tohoto důvodu se sice italský zpracovatelský průmysl notně rozrostl, avšak v důsledku snížení počtu veřejných zakázek po skončení války se strukturální problémy italské ekonomiky znovu projevil v plné míře.

Německé státy si naopak pod vedením Pruska vedly ještě lépe než Itálie. Někdejší seskupení miniaturních územních celků (v roce 1830

jich bylo zhruba 350) pod tyranskou nadvládou junkerů² dokázalo v krátké době navázat intenzivní obchodní vztahy, a to po vnitřní i vnější stránce. Hlavní příčinou bylo založení celní unie v plodném období tržního liberalismu, jež ovlivnilo i literární, filozofické a vědecké prostředí.

K výraznému zlepšení ekonomické situace došlo po vítězné prusko-francouzské válce (1870–1871) díky připojení Alsaska a především Lotrinska. Železná ruda z tamějších bohatých ložisek proudila do německých hutnických závodů, které už tehdy využívaly moderní výrobní postupy.

Němečtí výrobci v tomto bleskově se rozvíjejícím odvětví ovládli nejen svůj vnitřní trh a vypudili z něj další evropský průmyslový kolos – Británii, ale už od sedmdesátých let 19. století začali Britům konkurovat dokonce i ve světovém měřítku.

V rámci tohoto soupeření se Němci neváhali uchýlit k taktikám *dumpingu*: díky vysokým ziskům na domácím trhu prodávali své zboží do zahraničí pod cenou. Tato strategie pronikání na zahraniční trhy, díky níž dokázali vyřadit konkurenci, jim však v konečném důsledku přinesla jen opovržení.

Díky těmto úspěchům mohli Němci zmodernizovat a rozšířit svou členitou infrastrukturu, především železniční a námořní dopravu, což zase vedlo k závratnému růstu zakázek pro hutnický a strojný průmysl, především v Porúří. Modernizace umožnila také zvýšení produktivity v zemědělství, které zároveň profitovalo z rozšířené spolupráce mezi výrobci.

Rozvoj průmyslu znamenal rovněž výhody pro pracující. Vznikala nová pracovní místa, ale byla provedena také obdivuhodná sociální reforma. Ve své době nejmodernější systém sociálního zabezpečení na světě zavedl v roce 1883 zdravotní péči, v roce 1884 úrazové pojištění

²⁾ V pruské ekonomice, v níž převažovalo zemědělství, byli junkeré územní šlechtou, která držela rolníky až do první poloviny 19. století v přísném poddanství, a představovala reakcionářsky a konzervativně založenou společenskou skupinu, jež i přes nevelkou početní základnu dokázala vystupovat naprosto jednotně a ovlivňovala německý politický život. Členové těchto mocných rodin byli předurčení pro vojenskou kariéru nebo pro význačné posty ve státní správě. Vliv junkerů v Německu přetrvával i po sjednocení. Příslušníky této kasty byly i dvě přední osobnosti německých politických dějin 19. a 20. století: Otto von Bismarck a Paul von Hindenburg.

a v roce 1889 konečně i invalidní a starobní důchod. Německá dělnická třída se díky tomu začínala přiklánět k sílícímu nacionalismu.

Kvetoucí státní ekonomika brzy přitáhla celou řadu zahraničních investic, které díky smíšenému bankovníctví³ proudily do průmyslových podniků, jež se začínaly sdružovat ve skupinách schopných dosáhnout úspor z rozsahu⁴ díky snižování pevných nákladů.

Hospodářský rozvoj vedl v Německu také k silnému nárůstu populace.

Díky výše popsané situaci tak Němci už koncem 19. století předstihli v mnoha ohledech nejen sousední Francii, ale také Británii, která byla až do té doby považována za největší evropskou průmyslovou velmoc.

³⁾ V systému smíšeného bankovníctví, typických „univerzálních bankách“, mohou bankovní instituce využívat fondy, které v ní uložili spořitelé, k podnikatelským aktivitám nezávisle na úvěrových limitech. Odhlédneme-li od situací, kdy doba trvání vkladu neodpovídá době investice, a s ohledem na skutečnost, že spořitelé si své úspory mohou kdykoli vyzvednout, funguje tento systém pouze za předpokladu, že podniky dosáhnou zisků, jež jim umožní placení úroků a vrácení podílů kapitálu. V případě, že podnik upadne do platební neschopnosti, není nepravděpodobné, že mu banka i nadále bude poskytovat úvěr, aby tak předešla jeho krachu, který by mohl znamenat ztrátu dosud poskytnutých finančních prostředků. Smíšené bankovníctví bylo příčinou krize v roce 1929. Itálie tento systém definitivně opustila v roce 1936 díky Menichellově reformě. Ta zavedla oddělení krátkodobých bankovních aktivit, jimiž byly pověřeny spořitelny označované jako „společnosti pro běžné úvěry“ a měly jen omezenou možnost poskytování úvěrů, a střednědobých bankovních aktivit, které byly vyhrazeny bankám poskytujícím úvěry podnikům, a byly proto označeny jako „úvěrové instituce“. V letech 1993 až 1994 se italské bankovníctví na základě opatření tehdejší vlády pod vedením Giuliana Amata vrátilo ke smíšenému modelu v souladu s druhou bankovní směrnicí EHS z roku 1992. Výsledky této změny jsou eklatantní.

⁴⁾ Úspory z rozsahu je fenomén, díky němuž se celkové náklady výrobku snižují s růstem objemu výroby. To je možné díky snížení podílu jednotkových fixních nákladů (na základě vztahu celkové pevné náklady/celkový počet vyrobených jednotek), který po přičtení k variabilním nákladům (které jsou tvořeny především prvotními surovinami a přímou pracovní silou) dává celkové jednotkové náklady (pevné náklady + variabilní náklady = celkové jednotkové náklady). Typickým příkladem pevných nákladů jsou továrny: nezávisle na tom, zda jejich zařízení vyrobí 0, 1, 1 000 nebo 10 000 jednotek, jsou pořizovací náklady (celkové pevné náklady) stále stejné. Pokud se zvýší objem výroby, sniží se jednotkové pevné náklady výroby se vzrůstem objemu výroby na základě poměru: celkové pevné náklady (tj. náklady na technické zařízení)/počet vyrobených jednotek. Koncentrace průmyslu obecně vede ke snížení pevných nákladů, což umožňuje úspory z rozsahu a tím pádem i značné finanční výhody.

Zmíněný ekonomický pokrok však nebyl pro Itálii ani Německo dostatečným zadostiučiněním, jelikož nedisponovaly žádným vnějším územím, které by vyhovovalo jejich záměrům. Vnitřní zdroje, jež jsou pro přiměřený hospodářský rozvoj nezbytným předpokladem, nezaručovaly především Itálii soběstačnost, již se v té době těšilo Německo. To si však velmi dobře uvědomovalo, že ve střednědobém horizontu by o ni mohlo přijít, mimo jiné z důvodu vyčerpávání zdrojů energie.

Pokud jde o zdroje zásobování, existovaly mezi těmito oběma zeměmi na vzestupu značné rozdíly. V tomto ohledu jednoznačně vedlo Německo. Uvedeme jen několik významných příkladů: zatímco Němci v roce 1897 – také díky vítězství u Sedanu⁵ – těžili pětinu dostupných světových zásob surového železa, tvořil podíl italské těžby jen zanedbatelných 0,10 %. Lepší to nebylo ani v těžbě uhlí, jež bylo v té době hlavním zdrojem energie: zatímco německé státy v roce 1898 vytěžily 10 928 430 tun, měla Itálie za stejné období jen 341 327 tun.⁶

Kromě těchto propastných rozdílů měla Itálie ještě dvě další nevýhody: rozsáhlou negramotnost a nemožnost obdělávání zemědělské půdy nejméně na třetině svého území kvůli horskému řetězci Apenin a neúrodné suché půdě v jižní Itálii.

Přesto obě země i nadále zaznamenávaly značný demografický růst,⁷ který jen částečně tlumila migrace některých vrstev populace. Počet obyvatel Itálie se z 22 176 477 v roce 1861 zvýšil na 35 841 563 v roce 1911, zatímco Německo se z počátečního stavu 41 058 792, který byl zjištěn v rámci sčítání lidu v Německé říši hned po sjednocení pod vedením Pruska (1. prosince 1871), při sčítání lidu z 1. prosince 1910 dostalo na 64 925 993 obyvatel.

Z výše uvedených údajů jasně vyplývá, že oba národy potřebovaly kvůli geopolitickým potřebám daným nevyhnutelným budoucím vývojem politické ekonomie prostor, jež bychom mohli s trochou fantazie označit termínem vypůjčeným z biologie jako „biogeografický“.

⁵⁾ Boje prusko-francouzské války probíhaly hlavně v roce 1870, ale konflikt skončil teprve 10. května 1871. Z vojenského hlediska znamenal vítězství Pruska a německých států nad Francií a následné získání území bohatých na uhlí a další suroviny. Pro Francii a Evropu představovala tato porážka konec jedné epochy.

⁶⁾ GREGOR, Anthony James (Anthony Gimigliano), *L'ideologia del Fascismo*, Milano: Edizioni Del Borghese 1974. Obnovené vydání pod vedením Marca Piraina, s. 47.

⁷⁾ Zdroj: Tuttitalia.it <http://www.tuttitalia.it/statistiche/censimenti-popolazione/>.

Jako bezprostřední řešení těchto problémů se nabízela koloniální politika, v níž však byly obě země v porovnání s ostatní Evropou notně pozadu. V tomto směru pokulhávaly nejen za Francií a Velkou Británií, ale také za Nizozemskem, Belgií, Španělskem a Portugalskem.

Mnohé zdroje kladou počátek kolonialismu – alespoň pokud jde o to, jak je tento jev jednomyslně pojímán v západní kultuře – do 16. století a považují jej za následek evropských zámořských objevů. Ve skutečnosti byl však jednou z prvních plně doložených koloniálních držav ostrov Hispaniola, jehož se Španělsko zmocnilo v letech 1492 až 1493. Na tomto území, jež je jedním z největších antilských ostrovů, dnes existují dva státy: Haiti a Dominikánská republika.

K výraznému rozvoji koloniální politiky však došlo teprve v druhé polovině 19. století. Pokud jde o evropské mocnosti (s výjimkou Rakouska-Uherska), bylo silným impulzem k zahájení těchto aktivit otevření Suezského průplavu v roce 1869 pod správou Francie a Británie.

Poté se strhla nefalšovaná bitva o to, kdo prostřednictvím zakládání kolonií či protektorátů co nejdříve politicky a hospodářsky ovládne rozsáhlá území v Asii, Africe a v Tichém oceánu.

Díky neobyčejnému tempu evropského hospodářského růstu v 19. století se státy, které nejvíce potřebovaly nové zdroje, snažily podrobit si co nejvíce území s cílem ustavit tam svou nadvládu. Z tohoto důvodu začal kolonialismus následně nabývat podoby imperialismu, v čemž se – jak už jsme se zmínili – nemohly Itálie ani Německo svým soupeřům rovnat.

Velké mocnosti si od kolonií slibovaly především obchodní výhody, ale v globálním měřítku nacházely v kolonialismu své pole působnosti rovněž kulturní proudy nacionalistického ražení, které se touto cestu snažily potvrdit domnělou nadřazenost bělochů nad ostatními rasami.

V Asii se první Evropané začali usazovat už o několik staletí dříve. Nizozemsko pronikalo do Indonésie už od roku 1619, zatímco Británie zapouštěla kořeny v Indii (jejíž součástí byl tehdy i Pákistán a Bangladéš) už od roku 1753 a díky Východoindické společnosti postupně rozšiřovala svůj vliv také v Singapuru, na Srí Lance a v Barmě.

Druhou velkou mocností v rýsujícím se evropském duopolu byla Francie, jíž se v roce 1858 podařilo ovládnout území dnešního Vietnamu, Kambodže a Laosu. Následně založila Siamské království (Thajsko)

jako nárazníkovou zónu, která měla oddělovat francouzské državy od těch britských.

Úspěchy slavilo i Rusko. Již v roce 1580 dobylo Sibiř a v roce 1860 donutilo Čínu, aby mu postoupila povodí řek Ussuri a Amur. Potom se pustilo do výstavby vladivostockého přístavu, který se v roce 1904 stal konečnou stanicí Transsibiřské magistrály. Ta začínala v Moskvě a vedla více než 9 000 km napříč rozlehlým ruským územím. V letech 1876 až 1885 dobylo Rusko také Turkeistán, kvůli němuž riskovalo konflikt s Británií.

Ani Afrika nebyla ušetřena lačných nároků evropských států. Francie dobyla roku 1830 Alžírsko a následně dokázala svou vládu rozšířit i na území, kde se dnes rozkládá Mauritánie, Senegal, Guinea, Mali, Pobřeží slonoviny, Benin, Čad, Středoafriická republika, Kongo a Džibutsko. V roce 1881 převzala rovněž kontrolu nad Tuniskem, čímž vyvolala velké znepokojení v Itálii, a v roce 1911 rozšířila svůj protektorát i na Maroko.

Velká Británie nehodlala přihlížet s rukama v klíně. V roce 1882 se zmocnila Egypta a posléze ovládla Súdán, Keňu, Ugandu, Nigérii, Zambii a Zimbabwe, země, které byly dříve sjednoceny v republice Rhodesii. Svou pozornost zaměřila i na území Búrů, potomků nizozemských kolonistů, kteří sem přišli v 17. století a kteří se kvůli postupu britských vojsk museli stáhnout na sever. Zde založili dvě republiky, Transvaal a Orange, ale byli znovu napadeni, protože tamější oblast je bohatá na ložiska zlata a diamantů. Iniciátorem těchto výbojů byl Cecil Rhodes (i přes domnělou příslušnost k zednářské lóži považovaný za jednoho z otců kolonie založené na principu rasové segregace). Stál v čele Britské Jihoafrické společnosti a založil společnost De Beers, jež měla ve své době monopol na těžbu diamantů. V roce 1927 nad ní převzal kontrolu Ernest Oppenheimer. Po skončení dlouhotrvajících konfliktů vedených technikou záškodnického boje získali Búrové status, který jim zaručoval jistou autonomii. V roce 1910 vznikla sloučením kolonií Transvaal, Orange a Kapsko Jihoafrická unie.

Za oceánem mezitím Japonsko anektovalo Koreu a Tchaj-wan a vytlačilo odtud Čínu.

Ani Spojené státy nezaváhaly a zaměřily se na Tichomoří, nepohrdly však ani Latinskou Amerikou, kde soupeřily se Španělskem o Kubu. V této zemi ustavily nakonec svůj protektorát a po ní následovaly ještě Filipíny, Portoriko a definitivní připojení Havaje.

V této tvrdé konkurenci si Itálie a Německo, které si díky rostoucímu hospodářskému potenciálu mohly dovolit vydržovat početnou armádu, začaly dělat opodstatněné nároky nejen na přilehlá území, ale také na kolonie.

Pokud jde o Itálii, byl kolonialismus – v mnoha aspektech považovaný za zvrácený důsledek kapitalismu – úzce svázán s nacionalismem. Kromě nadějí na ekonomické výhody, které se ve skutečnosti nenaplnily, byl v tehdejší době chápán jako symbol vojenské a politické prestiže, který je pro Itálii nezbytně nutný, chce-li udržet krok s ostatními velkými evropskými národy.

ITÁLIE A NAPODOBOVÁNÍ POLITIKY VELKÝCH MOCNOSTÍ

První zemí, kterou se Itálie rozhodla kolonizovat, bylo Tunisko, kde v tehdejší době žilo na 80 000 Italů. Mezi lety 1870 až 1881 byla vypracována celá řada plánů na připojení vytouženého území, ale Francie v roce 1881 podnikla vojenskou agresi a ustavila na tomto území vlastní protektorát. Tato pro Itálii ponižující záležitost znamenala konec tradičního italsko-francouzského přátelství a italský tisk o ní hovořil jako o „tuniském políčku“.

Itálie potom začala praktikovat izolacionismus, což vedlo k jejímu spojení s Německem a Rakouskem v Trojspolku (1882). Tento krok vyvolal rozpaky u všech, kteří v Rakousku-Uhersku i nadále spatřovali odvěkého nepřítele a hlavní překážku jak pro národní sjednocení, tak i pro vedoucí postavení v oblasti Jaderského moře.

Italské koloniální výboje se posléze soustředily na Africký roh, chudou oblast, o níž se ostatní mocnosti příliš nezajímaly, a kde už delší dobu působilo mnoho italských podnikatelů. Právní zástěrkou ovládnutí tohoto území se stal prodej Assabské zátoky, kterou Italské království v roce 1882 odkoupilo od námořní společnosti Rubattino a odkud do něj začalo pronikat. V únoru 1885 pod záminkou odvety za zavraždění jedné obchodní výpravy obsadil italský kontingent město Massawa a donutil k útěku egyptskou posádku, která do té doby ovládala tamější přístav. Celá akce se odehrála s tichým souhlasem Británie, jež se začínala obávat neutuchajících koloniálních aktivit Francie.

V následujících měsících Itálie obsadila celé pobřežní pásmo mezi městy Massawa a Assab a Massawu připojila k Italskému království.

Italská vláda se mezitím vzdala plánů na tažení do Súdánu, na který si dělala zálusk Británie, a namísto toho zaměřila svou pozornost v oblasti koloniální politiky na náhorní plošinu v západní Eritrei, která byla tehdy součástí Etiopského císařství. Císař Jan IV., který do té doby na okupaci Massawy nijak nereagoval, však ostře protestoval poté, co Italové obsadili vesnice Saati a Uaa v oblasti, jež oficiálně spadala pod egyptskou správu, ale ve skutečnosti byla pod kontrolou Etiopie.

Itálie se nejprve pokusila roztržku urovnat diplomatickou cestou, ale musela se smířit se skutečností, že dohoda není možná.

Dne 25. ledna 1887 napadla etiopská armáda čítající 10 000 mužů malou posádku v Saati, ale její útok byl odražen. Velitel posádky major Borretti neměl dostatek lidí ani munice, a proto požádal posádku v Moncullu o posily a doplnění zásob. Dne 26. ledna 1887 se kolona 430 italských vojáků pod velením podplukovníka De Cristoforise vydala po silnici do Sa-

Jan IV. (1837–1889) byl etiopský císař v letech 1872–1889. Vládcem se stal s pomocí Britů, kteří mu však odmítli pomoc s nároky Itálie. Byl smrtelně raněn v bitvě s mahdisty (sbírka ČsOL).

ati, poblíž Dogali padla do léčky a byla kompletně zničena. Logickým důsledkem bylo okamžité stažení italských oddílů z posádky v Saati, která padla do etiopských rukou. Tato porážka vyvolala širokou odezvu nejen v Itálii a rozpoutala protesty proti koloniální politice tehdejší vlády, po nichž ministr zahraničních věcí hrabě Carlo Felice Nicolis di Robilant (1826–1888) podal demisi.

Druhou a rozhodující porážku Italové utrpěli 1. března 1896 u etiopského města Adwy od vojska císaře Menelika II. (1844–1913). Následky byly drtivé. Utrpěla mezinárodní prestiž Itálie a její koloniální ambice šly na dlouhá léta stranou.

Pomsty za tento zdrcující neúspěch se Itálie dočkala ve fašistické éře v rámci invaze do Etiopie v roce

1935. Po sedmiměsíčních vojenských operacích doprovázených krutými represemi zde král Viktor Emanuel III. 9. května 1936 vyhlásil Italské východoafrické impérium.

Itálie se nicméně z porážky u Adwy vzpamatovala a pokračovala v upevňování své moci na územích Afrického rohu, což vyvrcholilo definitivní kolonizací Somálska v roce 1908.

Hořké vzpomínky na porážku v Etiopii byly zažehnány a v letech bezprostředně předcházejících vypuknutí první světové války se italský kolonialismus rozjel opět na plné obrátky. Politikové a finančníci obrátili svou pozornost k Libyi, která byla v té době rozdělena do dvou provincií: Tripolska a Kyrenaiky.

Dobytí Libye, kterou italské deníky nazývaly Tripolskem, umožnil politický a vojenský úpadek Osmanské říše a rovněž Velká Británie, která v Libyi upřednostňovala před francouzským vlivem vliv italský.

Plán kolonizace byl spuštěn teprve po zanícených debatách, v jejichž rámci nakonec strana intervencionistů, složená ponejvíce z nacionalistů, dokázala rozptýlit nedůvěru druhé strany a získala navrch nad socialistickou opozicí.

Pokud jde o čistě politickou stránku, předseda vlády Giovanni Giolitti (1842–1928) tento plán podporoval, třebaže nepatřil k nacionalistům. Jeho cílem bylo však získat území, kde vládla v té době již vyčerpaná turecká říše, dříve, než se jich zmocní jiné státy. A tak, když Francie v roce 1911 rozšířila svůj protektorát i na Maroko, vyslala Itálie do Libye 35 000 mužů na základě dohody z roku 1902, která stanovovala, že Itálie má na Tripolsko a Kyrenaiku přednostní právo.

Tato válka byla však delší a náročnější, než se původně předpokládalo, protože Turci nepřistoupili na otevřený boj, ale využili záškodnickou taktiku za vydatné podpory tamější houževnaté arabské populace.

Ve snaze celou situaci vyřešit bylo do Libye vysláno dalších 75 000 mužů. V říjnu 1912 bylo v Lausanne konečně podepsáno příměří. Mnohé arabské kmeny se však nevzdávaly a dál kladly Italům tuhý odpor.

Italská expanzionistická politika se neprojevovala pouze v koloniálních plánech. Území, která se v rámci tří předcházejících válek o nezávislost nepodařilo vyrvat Rakousku-Uhersku, zůstávala i nadále pod císařskou správou. Touha po dobytí těchto zemí se později měla stát důvodem, proč Itálie v roce 1915 podepsala s Velkou Británií, Francií a Ruskem Londýnskou dohodu, jejímž prostřednictvím se vzdala

spojenectví s Centrálními mocnostmi. Kromě „iredentních zemí“ měla však Itálie spadeno i na další území – Dalmácii, Albánii a Řecko, a chtěla-li své plány uskutečnit, potřebovala k tomu odrazový můstek v podobě kontroly nad Jaderským mořem.

NĚMECKO ZA VILÉMA II.

V roce 1888 zemřel starý císař Vilém I. ve věku 90 let. Ze své pruské základny sjednotil pod osvíceným Bismarckovým vedením německé země do jediného velkého a mocného státu: Německa.

V době, kdy spolehlivý kancléř vykonával svůj vliv, provedla německá poloparlamentní vláda skutečnou politickou a hospodářskou revoluci. Tato revoluce – a to je třeba zdůraznit – nepocházela zdola, jak to bývá obvyklé, nýbrž shora, což vývojovému procesu v německé společnosti propůjčilo konstantní a ucelený charakter, takže se mohla v krátké době – jak už jsme se zmínili – stát jednou z hlavních průmyslových mocností té doby.

To umožňovala takzvaná dogmata Bismarckovy politiky: národní jednota, celní jednota, konzervativní modernizace (což není paradox), sociální reforma, a především vyvážené vztahy s dalšími mocnými státy, díky nimž se podařilo zamezit sousední Francii, aby bránila německé rozpínavosti.

K velké radosti liberálů vybral Vilém I. za svého nástupce syna Fridricha III. (1831–1888), ale jeho vláda neměla dlouhého trvání, protože pouhých 99 dní po své korunovaci zemřel na rakovinu hrtanu.

Po Fridrichovi III. nastoupil jeho syn Vilém II. (1859–1941), který se stal třetím a posledním německým císařem a posledním pruským králem.

Vilém II. usedl na trůn v pouhých 29 letech, a třebaže byl příznivě nakloněn atmosféře modernity, která zavládla v jeho vlastní zemi, a zároveň představoval protipól starého konzervativce Bismarcka (v roce 1890 jej donutil podat demisi a *de facto* ho vypudil z vlády), zůstal přesvědčeným zastáncem militarismu a pruské monarchistické tradice.

To byla pravděpodobně chyba. Bismarck se totiž svou dosavadní politikou snažil vybudovat hustou síť spojeneckých svazků, jejichž cílem

bylo izolovat Francii, a ta se z ní s Vilémovým nástupem na trůn úspěšně vyvlékla.

Pokud jde o předchozí Bismarckovy diplomatické aktivity, uzavřelo Německo v roce 1879 obranné spojenectví s Rakouskem-Uherskem. K tomu se roku 1881 přidal *Spolek tří císařů*, do něhož se zapojilo i Rusko a jehož cílem bylo předejít případným konfliktům na Balkáně. K tomuto paktu přibyla *Zajišťovací smlouva* z roku 1887, v níž byla zakotvena neutralita Ruska a Německa pro případ, že jedna z obou zemí bude napadena jiným státem. Pokud šlo naopak o útoky na spřátelené země, ponechávala tato smlouva signatářům svobodné rozhodnutí zakročit v případě potřeby proti sobě. Na základě této klauzule mohlo Rusko zakročit proti Německu, pakliže by napadlo Francii, a stejně tak mohlo Německo zakročit proti Rusku, kdyby zaútočilo na Rakousko-Uhersko. Tato dohoda, poslední důležitý diplomatický čin Bismarckovy éry, byla výhodná hlavně pro Německo, protože to by se v případě útoku z Francie (ale nikoli v případě útoku na Francii) díky carově neutralitě mohlo vyhnout válce na dvou frontách.

Naopak v roce 1882 začlenilo Německo společně s Rakouskem-Uherskem do vlastních plánů také Itálii. Ta toužila nejen prolomit izolaci po výše zmíněném francouzském záboru Tuniska, o něj původně usilovala, ale hodlala také porušit tradiční italsko-francouzský přátelský svazek a spojila se proto se svým odvěkým nepřítelem. Tak vznikl Trojspolek.

Pokud jde o Británii, udržoval s ní Bismarck vždy dobré vztahy, třebaže s ní nikdy neuzavřel žádnou určitou dohodu. Tuto skutečnost se pokusil promítnout do vzájemného spojenectví, když Gladstoneovu liberální vládu vystřídal Salisburyho konzervativní kabinet. Návrh však nebyl přijat, jelikož Britové se v tomto historickém období rozhodli pro politiku *skvělé izolace*, ale vztahy obou zemí pokračovaly v dosavadních kolejích.

Po nástupu Viléma II. na trůn se však německá zahraniční politika výrazně změnila. Prvním diplomatickým omylem mladého císaře bylo rozhodnutí neobnovit *Zajišťovací smlouvu*, kterou Německo podepsalo s Ruskem v roce 1887. To mělo za následek sblížení Ruska s Francií prostřednictvím dohody, jež byla parafována dvakrát v letech 1891 až 1892 a podepsána v následujících dvou letech (1893/94). Francouzsko-ruské spojenectví v podstatě předjímalo *Trojdohodu*, jelikož

stanovovalo, že v případě útoku na jednu z obou stran se obě země vzájemně podpoří.

Po vztazích s Ruskem se změnily i vztahy s Británií. První příčinou bylo zahájení budování nové a mocné německé námořní flotily, kterým byl pověřen admirál Alfred von Tirpitz. Ten měl za tímto účelem zorganizovat dokonale vyzbrojenou námořní základnu na ostrově Helgolandu, který Německo získalo od Británie výměnou za ostrov Zanzibar.

Velká Británie vnímala výstavbu německé flotily jako ohrožení své několikasetleté námořní nadvlády, což ji vzdálilo Německu, s nímž až do té doby udržovala dobré vztahy.

Po koloniální stránce se německá expanze zaměřila na všechny kontinenty, k nimž už se upínala pozornost ostatních velkých mocností.

V Africe se Německu podařilo dobýt Ugandu, Tanganiku, Togo, Kamerun, Namibii a v Tichomoří Novou Guineu a sousední souostroví, které bylo pojmenováno po Bismarckovi.

Německo navíc zakoupilo od Španělska Mariánské ostrovy a Karolínské ostrovy a od Číny si v roce 1898 pronajalo záliv Ťiao-čou. Také v tomto případě došlo k třenicím s Británií, která se nyní kvůli tvrdé německé obchodní konkurenci musela bránit i v Číně. Další příčinou svárů s Brity byla otázka republiky Transvaal. Vilém II. zjevně neuznával britskou svrchovanost nad tímto územím a telegramem adresovaným tamějšímu prezidentu Paulu Krugerovi (1825–1904), v němž mu vyjádřil svou solidaritu, dal otevřeně najevo nesouhlas s britskou rozpínavostí.

Navzdory veškerým důvodům ke sporu nabídla Velká Británie Vilému II. spojení, jež v předcházejících desetiletích kvůli politice *skvělé*

Vilém II. (1859–1941) byl posledním německým císařem a pruským králem. Vládl od roku 1888 do 9. listopadu 1918, kdy abdikoval. Zbytek života strávil v nizozemském exilu (sbírka ČsOL).

izolace odmítala Bismarckovi. Německý císař však tuto nabídku po dohodě s kancléřem Bernhardem von Bülowem (1849–1929) nepřijal.

A to, společně se vzdalováním se Rusku, byla druhá osudová chyba mladého císaře, který by si, s vědomím tradiční nedůvěry mezi Brity a Rusy, ani ve snu nedokázal představit, že by se spolu mohli spojit.

Vzhledem k tomu, že na územích, jež se stala objektem dobovávacích snah, nastala v této době už povážlivá tlačení, rozvinula se na mezinárodní scéně horečnatá aktivita, s jejíž pomocí se velké mocnosti snažily rozdělit si mezi sebou odpovídající zóny vlivu. Británie uzavřela v roce 1902 dohodu s Japonskem a v roce 1904 dokonce zapoměla na fašodskou krizi⁸⁾ z roku 1898 a podepsala s Francií tzv. Srdečnou dohodu. Ta odsoudila Německo v koloniální otázce do druhořadé role a zároveň zpečetila konec četných svárů mezi Francií a Velkou Británií. Tato dohoda, která osvobodila Francii z diplomatické izolace, kam ji předtím obratně vmanévroval Bismarck, představovala také konkrétní odpověď na masivní německé námořní zbrojení.

V roce 1905 narazilo Německo se svou expanzionistickou politikou také na Francii, která se po uzavření výhodné *Srdečné dohody* pokusila ustavit svůj protektorát nad Marokem, jedním z hrstky států, jež dosud odolávaly kolonizační vlně. Vilém II. se u této příležitosti veřejně postavil za nezávislost tohoto severoafrického státu a jeho projev na toto téma zněl Francouzům jako ryzí provokace.

V následujícím roce byla do Algecirasu svolána konference, která měla tuto otázku vyřešit. Všechny evropské státy, s výjimkou Rakouska-Uherska, se postavily na stranu Francie, což vedlo k téměř úplné diplomatické izolaci Německa.

V roce 1907 Velká Británie a Rusko konečně urovnaly vzájemné spory v Asii. Na základě Petrohradské dohody přešel Afghánistán a jižní Persie pod britskou kontrolu, zatímco severní Persii mělo v moci Rusko. Tibet, který formálně zůstal jednotný, byl naopak rozdělen do dvou sfér, v nichž obě země mohly i nadále vykonávat svůj vliv.

V roce 1908 došlo rovněž ke zhoršení vztahů Německa s jeho hlavním spojencem Rakouskem-Uherskem a také s Ruskem. Rakousko

⁸⁾ V září 1898 došlo v súdánském městečku Fašoda ke konfliktu mezi britskou vojenskou posádkou a francouzskou expedicí. Hrozilo, že kvůli tomuto incidentu, který se následně podařilo diplomaticky urovnat, vypukne válka mezi Francií a Velkou Británií.

totiž anektovalo Bosnu a Hercegovinu, jejíž správa mu byla svěřena už na Berlínském kongresu v roce 1878.

Připojení Bosny, s nímž Rusové tajně (a výměnou za odpovídající náhradu) souhlasili už v roce 1881, bylo možné kvůli neopatrnému jednání ruského ministra zahraniční Izvolského, který anexi formálně podpořil výměnou za revizi Berlínské smlouvy ohledně plavby v průlivech, jež měla vyřešit problémy ruské flotily na Krymu. Kompenzace, jíž se Rusku dostalo od Rakouska-Uherska, však byla naprosto nedostatečná, takže zásadně utrpěla mezinárodní prestiž Ruska, i pokud šlo o jeho roli historického spojence a v určitém smyslu i ochránce Srbska, které mělo o Bosnu rovněž zájem.

Rakouská anexe Bosny rozladila také italského spojence, jenž se tou dobou snažil politicky a hospodářsky proniknout na Balkán. Podle článku sedm smlouvy Trojspolku, která byla obnovena o rok dříve, měla Itálie při tomto územním zisku Rakouska nárok na náhradu, která jí však byla odepřena.

Skutečnost, že se rakouská monarchie zmocnila Bosny, tak vedla k výrazným třenicím se Srbskem, Ruskem a Itálií. Ta byla sice formálním spojencem Rakouska-Uherska, ale další z dlouhé řady příčin jejího vzrůstajícího rozhořčení ji mimo jiné sblížila s jinou velmocí, která z diplomatického konfliktu nevyšla zrovna nejlépe, totiž s Ruskem.

V roce 1911 mezi Francií a Německem vypukla druhá marocká krize, když se Francouzi pokusili tvrdě potlačit vzpouru v této severoafrické zemi.

Na francouzské použití síly odpovědělo Německo vysláním vlastního dělového člunu *Panther* do marockého přístavu Agadir. Proto se Francie, ale také Británie začaly domnívat, že značný zájem o tento marocký přístav je jen zástěrkou pro zamýšlené narušení námořních tras obou zemí v centrálním Atlantiku.

Krize byla zažehnána pomocí smlouvy, jíž Německo s konečnou platností uznalo francouzskou nadvládu v Maroku, které se od roku 1912 stalo francouzským protektorátem, výměnou za některé územní ústupky ve francouzském Kongu, jež bylo připojeno k německým državám v Kamerunu.

Tato poslední krize v konečném důsledku dále posílila vztahy, které mezi Velkou Británií a Francií existovaly již na základě *Srdečné dohody*. Obě země spatřovaly v německé hyperaktivitě vážnou hrozbu pro

svou konsolidovanou moc, zatímco Německo upadalo do čím dál větší izolace. Jedním spojencem byl nyní už téměř satelitní stát Rakousko-Uhersko a druhým Itálie, která neměla kvůli střetu zájmů s Rakouskem stoprocentní důvěru.

Dalším jablkem sváru mezi Německem a ostatními evropskými státy byla zamýšlená výstavba železniční tratě z Berlína do Bagdádu, kterou měly financovat německé banky a těžký průmysl. Dráha měla vést přes Bospor a propojit Severní moře s Perským zálivem. Pokud by došlo k uskutečnění tohoto plánu, znamenalo by to kolizi s hospodářskými a geopolitickými plány Britů, Rusů, a dokonce i USA.

Velká Británie se obávala, že by plánovaná železnice Němcům umožnila průnik na Střední východ, odkud by mohlo dojít k ohrožení britských ropných nalezišť v oblastech někdejší Persie a Mezopotámie.

Pro Rusko, které si stěžovalo na odloučené postavení vlastní flotily od Středozemního moře (jež byla nevyhnutelně odkázána na Pobaltí a Vladivostok), naopak německá rozpínavost představovala nebezpečí v tom smyslu, že kdyby se Německo díky plánované výstavbě železniční dráhy uchytilo v Turecku, mohlo by pomoci skomírající Osmanské říši například tím, že by ji vzalo pod svou ochranu. To by znamenalo, že by se Rusové museli chtít nechtě vzdát záměru ovládnout turecké průlivy, zásadní pro mořeplavbu ve Středozemním moři.

Německé územní cíle se každopádně neomezovaly pouze na Balkán nebo na zámořská území. Už od dob Řádu německých rytířů německé etnikum neúnavně praktikovalo osídlování Východu (*Drang nach Osten*).⁹⁾ To sice oficiálně skončilo 15. července 1410, ale po celá staletí pokračovalo díky nesčetným kolonistům, kteří se na východ vydávali na vlastní pěst.

Pod vlivem pangermánských teorií a v rámci své hospodářské rozpínavosti se Německo Viléma II. hodlalo opět vydat touto cestou, v případě potřeby i za použití vojenských prostředků.

⁹⁾ Doslova „tah na východ“; označení pro (v určitých případech zdařilé) pokusy pronikání německého obyvatelstva do východní Evropy. Na toto téma viz: MASARYK, Tomáš, *Nová Evropa, stanovisko slovanské*, Praha: Dubský 1920.

KONFLIKTY, NIKOLI KONFLIKT

Ve výše zmíněných číslech a základních údajích se odrážejí důvody nadcházejícího válečného konfliktu, nebo lépe řečeno *konfliktů*. Všechny tyto skutečnosti mají společné kořeny, z nichž lze vyvozovat, že mocnosti, které byly tehdy na vzestupu – tj. Německo, Itálie, Japonsko a USA – usilovaly o nové rozdělení sfér vlivu a trhů, zatímco staré mocnosti, především Velká Británie, Rusko, Turecko, Rakousko-Uhersko a Francie, se těmto novým soupeřům postavily na odpor.

Z těchto důvodů lze tedy tvrdit, že v rámci první světové války se odehrávalo několik konfliktů, jež lze schematicky zredukovat na následující:

- britsko-německý konflikt o průmyslové prvenství v Evropě, o námořní nadvládu, ovládnutí Severního moře a o koloniální rozmach;
- francouzsko-německý konflikt o nadvládu na evropském kontinentu, o Alsasko a Lotrinsko, o koloniální rozmach obecně, a zvláště o pronikání do Maroka;
- italsko-rakouský konflikt o příhraniční území (Tridentsko, Terst a Jižní Tyrolsko), Istrii a Dalmácii, a také o nadvládu v Jaderském moři a o kontrolu nad Albánií a Černou Horou;
- rakousko-ruský konflikt o nadvládu na Balkáně, který se projevil v takzvané srbské otázce;
- rakousko-srbský konflikt, jehož předmětem byla srbská snaha o ustavení samostatného království s Chorvatskem, Bosnou a Hercegovinou a dalšími balkánskými státy;
- rusko-německý konflikt o kontrolu nad tureckými průlivy, který se projevil v Turecku;
- rakousko-rumunský konflikt, který se týkal rumunských snah o získání tzv. iredentních území, v té době pod maďarskou vládou;
- bulharsko-srbsko-rumunský konflikt, který je třeba považovat za dohru druhé balkánské války v roce 1913;
- japonsko-německý konflikt o východní Asii.

Na pozadí těchto četných příležitostí k vypuknutí války pak nacházíme Spojené státy, které po první světové válce zaujmou roli největší světové mocnosti, o niž je ani o sto let později stále nedokázal nikdo připravit.

K výše uvedeným třenicím je však třeba přičíst i další. Většinou se odehrávaly uvnitř Rakouska-Uherska a jejich podstatou byl boj

mocnářství s národy, které byly stovky let jeho (mnohdy potlačovanou) součástí.

Příčinou těchto konfliktů byl vedle již zmíněných iredentistických nároků, které postavily rakouskou dvojmonarchii proti Itálii a Rumunsku, také ideál nezávislosti, který znamenal konec staleté rakousko-uherské říše a vedl k vytvoření nového evropského uspořádání, jelikož nakonec vznikly tyto nové státy:

- Československo;
- Království Srbů, Chorvatů a Slovinců (budoucí Jugoslávie);
- Polsko (pokud jde o Rakousko-Uhersko, týká se to však jen Haliče).

RAKOUSKO-UHERSKO, IREIDENTISTICKÉ TENDENCE A SNAHY O NEZÁVISLOST

RAKOUSKO-UHERSKÉ CÍSAŘSTVÍ

Podunajská monarchie oficiálně vznikla 12. června 1867 díky ústavní reformě, která je povětšinou známa jako *Rakousko-uherské vyrovnání*.¹⁰ Ve skutečnosti však už od roku 1804 existovalo Rakouské císařství, jež zdědilo část území Svaté říše římské, jejichž držitelem byla dynastie Habsburků.¹¹ Tento rod původem ze švýcarského kantonu Aargau, kde se usadil na hradu Habsburg, se stal vazalem císaře Fridricha Barbarossy (Fridrich I. z rodu Štaufů).

V době vypuknutí válečného konfliktu čítala říše pod vedením Františka Josefa I. z habsbursko-lotrinské dynastie¹² 52 milionů obyvatel, žijících na ploše 680 000 km².

Dne 28. července 1914 vstupovala do války se vší silou, ale také se všemi svými protiklady, především extrémně různorodým etnickým složením, pramenícím z obrovského územního rozsahu od Předlitavska¹³ po Zalitavsko.¹⁴ Předlitavsko tvořily tyto územní celky:

- Arciknížectví hornorakouské neboli Horní Rakousy (*Oberösterreich*) s hlavními městy Linec, Steyr a Wels. V jednom z tamějších

¹⁰⁾ Na základě této reformy, již dosáhla maďarská šlechta díky slabé chvíli Rakouska po porážce od Pruska v roce 1866, získalo Uhersko (jako jediné ze všech územních celků tvořících říši) v rámci habsburské monarchie rovnoprávnost. Z Rakouského císařství se tak stalo Rakousko-uherské císařství, v němž se pod habsburskou vládou sdružily dva samostatné a rovnoprávné státní celky.

¹¹⁾ Až do roku 1805 byl císař Svaté říše římské volen. Dědičný titul byl zaveden teprve v rámci Rakouského císařství.

¹²⁾ Přímá linie habsburské dynastie ve skutečnosti vymřela už v roce 1780 smrtí Marie Terezie, ale její syn Josef II. si k přídomku Lotrinský přidal i rodové jméno matky. Dynastie, která měla několikrát (1273–1291, 1298–1308, 1438–1740, 1745–1806) v rukou osudy říše, začala svůj vliv v dnešním Rakousku uplatňovat už v roce 1278.

¹³⁾ Odpovídá severozápadní části bývalého Rakouska-Uherska.

¹⁴⁾ Jinak také Translajtánie; označení pro východní a jižní území říše.

- obvodů, v Braunau am Inn, se 20. dubna 1889 narodil jeden speciální poddaný jménem Adolf Hitler;
- Arciknížectví dolnorakouské neboli Dolní Rakousy (*Niederösterreich*) s hlavním městem Vídní;
 - Vévodství salcburské, které původně patřilo salcburskému arcibiskupovi. V roce 1805 přešlo do rukou Habsburků a po dvou krátkých přestávkách, kdy se jej zmocnila Francie (1809) a posléze Bavorsko (1810), se vrátilo pod habsburskou nadvládu;
 - Vévodství štýrské, které v roce 1180 založil Fridrich Barbarossa a okamžitě je svěřil markraběti Otakaru IV., prvnímu štýrskému vévodovi. Pod habsburskou vládu se dostalo v roce 1278;
 - Vévodství korutanské, které zahrnovalo jižní část Rakouska a severní část Slovinska. Do držení dynastie přešlo v roce 1335;
 - Hrabství tyrolské, jež spadalo do sféry habsburského vlivu už od konce 14. století. Jeho území je dnes rozděleno mezi Itálii a Rakousko;
 - Vévodství kraňské, jádro dnešního slovinského státu, které se nachází mezi Furlánskem, Korutany, Štýrskem, Chorvatskem a Istrií. Hlavním městem je Lublaň. V roce 1002 bylo povýšeno na hrabství, v roce 1335 se stalo součástí území rakouské dynastie;
 - Vorarlbersko, kde vládla hrabata z Montfortu (nebo také Monfortu). Do sféry vlivu Habsburků se začalo dostávat ve 14. století, kdy se jim hraběcí rod podrobil;
 - Království české, jehož hlavní město Praha se stalo i hlavním městem Svaté říše římské v roce 1355 za vlády Karla IV. Lucemburského a v roce 1583 za vlády Rudolfa II. Habsburského. Pod nadvládu habsburské dynastie se dostalo v roce 1526, kdy byl arcivévoda Ferdinand zvolen českým a uherským králem, a svou nezávislost definitivně ztratilo v roce 1620 po bitvě na Bílé hoře, kdy byly české země definitivně připojeny k dědičným zemím habsburským a v tomto stavu setrvaly až do 28. října 1918;
 - Markrabství moravské založené roku 1182. Ve skutečnosti bylo vždy pod vlivem Království českého a sdílelo jeho osudy. Jeho historickým hlavním městem je Brno. Společně s Čechami a malou částí někdejšího Vévodství slezského dnes tvoří Českou republiku;
 - Vévodství Horní a Dolní Slezsko nebo také Rakouské Slezsko, které vzniklo rozdělením Slezska (po Vratislavském míru uzavřeném v roce 1742) mezi Marií Terezii Rakouskou a Fridricha II. Pruského.

Název klame, protože toto vévodství tvořila výhradně území spadající do Horního Slezska;

- Království haličsko-vladiměřské s Knížectvím osvětimským a Vévodstvím zátorským bylo na habsburské monarchii závislé od roku 1772. Toto území je dnes rozděleno mezi Polsko a Ukrajinu. Hlavním městem je Lvov.

Zalitavsko naopak tvořily tyto země:

- Království uherské, které se do sféry habsburského vlivu dostalo v roce 1538 na základě Velkovaradinského míru. Pod jeho území spadalo i Slovensko, kam Uhři rozšířili svou vládu už v roce 906 a kde po stovky let nepřetržitě prováděli násilnou asimilaci. Sebeuvědomění slovenského národa časově odpovídá revolucím v letech 1848 a 1849 a vyvrcholilo vznikem Československé republiky;
- Sedmihradsko, které už bylo součástí Uherského království. Od roku 1918 až dodnes je toto území západní a střední částí dnešního Rumunska;
- Vojvodina, jež odpovídá severním regionům dnešního Srbska. V habsburském držení byla už od konce 17. století, do roku 1918 právně náležela k Uhersku. Hlavním městem je Novi Sad;
- Vévodství bukovinské, které bylo pod habsburskou vládou od roku 1775 do roku 1918. V současné době je toto území rozděleno mezi Rumunsko a Ukrajinu. Hlavním městem jsou Černovice, které se dnes nachází na Ukrajině;
- Okněžněné hrabství Gorice a Gradiška, které náleželo k habsburským panstvím od roku 1500;
- Město a území Terst, které bylo již součástí Svaté říše římské;
- Markrabství Istrie;
- Město Rijeka, v habsburských rukou od roku 1471;
- Království dalmatské, které bylo zemí Rakouského císařství od roku 1815. Hlavním městem byl Zadar;
- Království chorvatsko-slavonské, které vzniklo roku 1868 sloučením někdejších samostatných království Chorvatska a Slavonie. Patřila k němu většina území dnešního Chorvatska a malá část dnešního Srbska. Bylo součástí zemí Uherské koruny.

K výše uvedeným državám, které byly nedílnou součástí Rakousko-Uherska, je třeba přičíst ještě Bosnu a Hercegovinu na základě dohod

z Berlínského kongresu v roce 1878. Třebaže k Rakousku-Uhersku oficiálně nepatřila, císařství ji obsadilo a ujalo se její správy. V roce 1908 Rakousko-Uhersko toto území definitivně anektovalo, čímž proti sobě popudilo Srbsko a jeho největšího spojence, ortodoxní Rusko.

Třebaže říši tvořily dva oddělené celky, na jedné straně území koruny rakouské a na druhé země Uherského království, obě koruny spojovala jediná hlava státu, císař rakouský a král uherský. Proto měla habsburská monarchie v erbu černou dvouhlavou orlici¹⁵ s rozepjatými křídly, která v levém pařátu svírá žezlo a meč a v pravém jablko. Tento symbol, který jako první použil římský císař Konstantin I. Veliký, v heraldice symbolizuje dualitu.

Z výše uvedených údajů jasně vyplývá, že říše ve svých hranicích ve skutečnosti zahrnovala mnohem více národností, než by se podle jejího názvu zdálo. Nejpočetnější etnickou skupinou byli Slované (44 %), potom Němci (28 %), Maďaři (18 %), Rumuni (8 %) a Italové (2 %).

Armáda, do níž se organizovaly jednotné odvody na celém území, podléhala ministerstvu války rakouské dvojmonarchie a vzhledem ke zmíněnému rozdělení nevyhnutelně i ona představovala extrémně různorodý etnický systém, který tvořili Rakušané, Maďaři, Rumuni, Češi, Moravané, Slováci, Poláci, Bělorusové, Rusíni, Italové, Chorvati, Slovinci, Srbové a Bosňané, a který byl rozdělen do následujících částí:

- *Kaiserliche und Königliche Armee* (Císařsko-královská armáda);
- *Kaiserliche und Königliche Kriegsmarine* (Císařsko-královské válečné loďstvo);
- *Kaiserliche und Königliche Luftfahrtruppen* (Císařsko-královské válečné letectvo, ale až od roku 1912). Tyto tři formace měly rakouská a uherská monarchie společné;
- *Kaiserlich-königliche Landwehr* (Císařsko-královská zeměbrana), jež by se dala považovat za jakousi rakouskou národní armádu, jelikož odvedenci pocházeli jen ze zemí Rakouského císařství;
- *Magyar Királyi Honvédség* (Královské uherské vojsko), jehož členové pocházeli ze zemí Koruny svatoštěpánské, a lze je tedy považovat za uherskou národní armádu.

¹⁵⁾ Používání dvouhlavé orlice není žádnou vzácností, najdeme ji i ve znaku Ruska, Černé Hory, Srbska, Arménie, Albánie a řady evropských měst.

ODSTŘEDIVÉ TENDENCE

Vztahy mezi různými etniky nebyly navzdory této mnohonárodnosti prosty napětí. Příčinou byly snahy rakousko-uherské monarchie o asimilaci ostatních národů.

Rakušané a Maďaři, kteří dohromady tvořili 46 % populace, měly v rukou téměř všechny politické, ekonomické a kulturní páky, čímž u ostatních národností tvořících zbylých 54 % obyvatelstva vyvolávali více či méně výraznou nespokojenost.

Zvlášť hospodářská moc byla pevně v rukou rakouského elementu a byla koncentrována na území Čech, zvláště v Sudetech.¹⁶ Tamější početná a pracovitá německojazyčná komunita byla velmi aktivní v průmyslovém a obchodním sektoru, který představoval hlavní ekonomický pilíř celé monarchie.

Nevyvážený poměr sil ve prospěch rakousko-uherské složky, jenž se projevil i v rozmístění sídel úřadů, nakonec v ostatních národech vyvolal pocit, že jejich zájmy nejsou v rámci říše dostatečně hájeny.

To u etnik, jež neměla rakouský či uherský původ, vedlo ke vzniku národního uvědomění, jež lze historicky datovat do období od druhé poloviny 19. století do vypuknutí první světové války. V této době se začalo u jednotlivých národů – včetně toho italského – rozvíjet myšlení, na jehož základě se později vydaly na cestu za osvobozením od rakousko-uherského centralismu.

Četní intelektuálové z rakouských zemí obdivovali Mazziniho ideje a Garibaldiho hrdinské činy a navázali bratrské kontakty se svými italskými protějšky, s nimiž sdíleli touhu po svobodě.

¹⁶⁾ Toponymum Sudety ve skutečnosti označuje hornatou oblast, jež se rozkládá v délce téměř 400 kilometrů mezi Labem (přesněji řečeno od místa, jímž prochází česko-saská hranice) a Moravskou branou, pásmem mezi Sudety a Beskydy, jímž protéká Bečva. Užití tohoto toponyma ve funkci označení zde žijící německé populace je poprvé doloženo v roce 1902, časem začalo platit jako označení německé menšiny žijící v Čechách, jelikož výrazy „čeští Němci“, „moravští Němci“ a „slezští Rakušané“ byly zakázány. Takto to upřesnil Francesco Leoncini v knize *La questione dei Sudeti*, Padova: Liviana Editrice 1976, s. 7, poznámka 1, který cituje z Viktor Aschenbrenner, *Sudetenland*, Bad Reichenhall, s. 3, z Johann Wolfgang Brügel, *Tschechen und Deutsche. 1918–1938*, München: Nymphenburger Verlagshandlung 1967, s. 115–119, a z Victor Lucien Tapié, *Monarchia e popoli del Danubio*, Torino 1972, s. 508.

Petr I. Karađorđević (1844–1921) byl v letech 1904–1918 králem Srbska, poté až do své smrti Království Srbů, Chorvatů a Slovinců. Mládí strávil v exilu jako voják francouzské cizinecké legie, do vlasti se vrátil po převratu z roku 1903 (sbírka ČsOL).

Špičkou ledovce hnutí odporu byl především italský a rumunský iredentismus a odstředivé tendence Panslavistického hnutí, které ve společném slovanském původu (jež sdílelo výmluvných 44 % celkového obyvatelstva) spatřovalo charakteristický prvek vlastní identity.

Slované se začali rozlišovat na severní Slované, mezi něž spadali nejen Poláci ze západní Haliče (kteří později, v roce 1918 založili Polskou republiku), ale také Češi, Moravané, slezští Poláci, Rusíni a Slováci (již v roce 1918 utvořili Československo), a jižní Slované, tj. Slovinci, Chorvaty, Srby a Bosňany, kteří v roce 1918 založili Království Srbů, Chorvatů a Slovinců (jež následně do svého území zahrnuje i Černou Horu) pod vládou Petra I. Karađorđevića, mj. švagra italského krále Viktora Emanuela III. Oba se totiž oženili s dcerami černohorského krále Nikoly I., Zorkou a Elenou.

Tento stát následně změnil institucionální zřízení. Nejprve vzniklo v roce 1929 Království Jugoslávie, které se potom – v lednu 1946 – změnilo ve Federativní demokratickou republiku Jugoslávii pod vedením Josipa Broze Tita.

Pokud šlo o slovanský element, nebylo však na začátku jisté, v jakém kontextu by vlastně mělo dojít k jeho osamostatnění.

Nejjednodušší a nejpřímější cestou by bylo na každý pád setrvání (ovšem s výraznějším politickým zastoupením) v říši. Tuto tezi razil už v roce 1848 František Palacký,¹⁷ autor teorie austroslavismu, podle

¹⁷⁾ František Palacký (1798–1876) byl historik, politik a spisovatel. Rozvíjel a vypracoval teorii austroslavismu, kterou navrhl už Karel Havlíček Borovský. V roce 1848 předsedal v Praze prvnímu všeslovanskému sjezdu. Češi jej považují za jednoho z otců národa.

níž měly slovanské národy vzájemně spolupracovat, aby se v rámci státu prosadily proti rakousko-uherskému elementu. Palacký za tímto účelem navrhl vytvoření federace osmi regionů na základě různých národů žijících na území říše.

V tehdejšímu kontextu vzbudilo tedy velké naděje schválení všeobecného volebního práva (které ale s tím dnešním nelze srovnávat) v roce 1906. Toto opatření by se bývalo mohlo stát základním stavebním kamenem federálního státu, jakým se Rakousko-Uhersko mohlo stát (ale nestalo).

Toto politické uspořádání, které měl František Ferdinand v úmyslu a které bylo už od roku 1897 součástí programu rakouské sociální demokracie, by postavilo různé národy na stejnou úroveň. V dobách míru byla však tato myšlenka zamítnuta, teprve později s ní znovu přišel následník Františka Josefa Karel I. To už se však válka chýlila ke konci a o osudu říše bylo již rozhodnuto. Politické a hospodářské zájmy válčících mocností a nových národních států, které měly teprve vzniknout, v této fázi zpečetily její neodvolatelný zánik.

Další možnost, která byla pro mnohé intelektuály silným pokusem, představovala teorie panslavismu, jenž spatřoval v Rusku politického a kulturního vůdce slovanských národů. Se špatně skrývanými obavami a jistou dávkou skepse si však mnozí vzdělanci uvědomovali rovněž odlišnosti carského kolosu. Pravoslavné a po mnohých stránkách zaostalé Rusko představovalo Východ se vším všudy, zatímco slovanská území ve střední Evropě byla výrazně ovlivněna západní kulturou a v některých případech i katolickým náboženstvím.

S ohledem na politickou a vojenskou sílu Ruska a jeho špatně skrývanou hegemonickou povahu se následně v rámci panslavistického hnutí začaly objevovat výrazné rozdíly, které se projevíly v návrhu alternativní myšlenky, takzvaného *Malého panslavismu*, koalice slovanských států bez účasti Ruska, o níž se v určitém smyslu po skončení válečného konfliktu skutečně uvažovalo, a sice v podobě málo pravděpodobné *Podunajské konfederace*, do níž mělo náležet dokonce i Maďarsko.

K těmto teoriím později přibyla i idea *neoslavismu*, v níž Karel Kramář¹⁸⁾ propojil Palackého austroslavismus s panslavismem. Předpokládal

¹⁸⁾ Karel Kramář (1860–1937) byl poslanec ve Vídni a později v Praze, společně s T. G. Masarykem založil realistickou stranu. V roce 1916 byl pro velezradu odsouzen

navázání užších vztahů Rakouska s Ruskem, aby se tak zamezilo německému *Drang nach Osten*.

Podobně jako austroslavismus i tato myšlenka předpokládala setrvání českého elementu v Podunajské monarchii, ale s autonomním právním statutem.

Cesta k větší samostatnosti byla proto nejistá a mlhavá. Bylo jisté, že setrvání v říši by znamenalo nevýhody, ale také jasné výhody vzhledem k tomu, že nepříjemní sousedé, jakým bylo Rusko, a hlavně poměrně mladé Německo, prosazovaly zahraniční politiku, která se nijak netajila expanzionistickým zaměřením.

Tyto hluboké rozpory se pak dramaticky projeví během blížící se války a odrazily se v chování vojáků, a dokonce i ve výsledku několika bitev.

ČESKÉ ZEMĚ A SLOVENSKO

Na územích, z nichž na konci války mělo vzniknout budoucí Československo, žili kromě nemalé německé a také o něco menší maďarské menšiny Češi, Moravané, Slezané, Rusíni, Ukrajinci a Slováci.

Podle sčítání lidu, které rakousko-uherské úřady provedly v roce 1910,¹⁹ žilo v Čechách 4 242 000 Čechů, na Moravě 1 868 000 Čechů, ve Slezsku 180 000 Čechů, zatímco počet Slováků ve 13 župách (politické územní celky někdejšího Uherského království) činil 1 800 000.

Český a slovenský územní celek měl nejen společný slovanský původ, ale také silné kulturní a jazykové svazky. Přesto prošly obě oblasti odlišným historickým vývojem, zvláště po hospodářské stránce.

Čechy, Morava a rakouské Slezsko, země svatováclavské koruny, se staly nuceně součástí habsburské říše a musely se bez valného nadšení podrobit sféře německého vlivu. V době vypuknutí válečného konfliktu se vyznačovaly pokročilým hospodářským rozvojem díky přítomnosti aktivní průmyslnické a obchodnické měšťanské vrstvy, výkonných

k smrti a následně omilostněn. Po rozpadu habsburské říše vedl českou delegaci v Paříži. V letech 1918 až 1919 vykonával funkci předsedy vlády.

¹⁹⁾ STUPARICH, Giani, *La nazione ceca*, Roma: Istituto per l'Europa Orientale 1922, s. 3.

pracovních sil (které samy sebe považovaly za průmyslový proletariát) a zemědělské třídy, jež nebyla izolována od ostatních složek.

Na dosažení vysoké ekonomické a kulturní úrovně této části Rakouska-Uherska se výraznou měrou podílely tři pilíře českého a moravského elementu: židovský, český a německý. To se jasně projevilo v literární sféře, kam patřili slavní intelektuálové jako Franz Werfel, Franz Kafka, Max Brod, Johannes Urzidil a řada dalších. Toto mísení kultur však s sebou přinášelo i rozpory. Nejvýraznějším z nich byla rivalita Čechů a Němců, která pramenila ze ztráty české nezávislosti po bitvě na Bílé hoře.

Německé etnikum, posilované imigrací ze Západu a původními obyvateli, kteří měli obecně snadnější přístup ke vzdělání, sídlilo ve velkých městech (především v Praze), podél západní hranice, na severu Čech i na Moravě.²⁰ Třebaže Němci tvořili jen necelou třetinu obyvatelstva, představovali vládnoucí třídu a vlastnili velkou část soukromého kapitálu.²¹ Na základě příspěvků do státního rozpočtu, které podle jejich vlastního odhadu činily více než polovinu celkové částky, si dělali nároky na hospodářské vedení česko-moravských zemí. Jejich tvrzení v tomto směru však z velké části vyvraceli Češi, kteří namítali,²² že jelikož daňový systém česko-moravských zemí spočívá spíše na nepřímé než přímé dani, nese hlavní daňové zatížení česká část obyvatelstva, která je početnější.²³

S cílem dobýt prostor v hospodářské oblasti a zmírnit velkou moc německého kapitálu začali Češi v prvních letech 20. století zakládat vlastní spořitelny a zahájili kampaň *Svůj světu*,²⁴ zaměřenou na rozvoj vlastních obchodních aktivit, která bojovala za to, aby Češi nakupovali pouze u Čechů.

²⁰⁾ Srov. přílohu *La ripartizione geografica della minoranza tedesca in Ceco-Slovachia*, in F. LEONCINI, *La questione dei Sudeti*.

²¹⁾ GEBHARD, Heinrich, *Sudetendeutsche Heimatkunde*, Karlsruhe: Rudolf H. John 1996, s. 43–56.

²²⁾ STUPARICH, G., c. d., s. 42.

²³⁾ Tato teorie vycházela z předpokladu, že přímé daně zatěžují přímo příjmy daňových poplatníků (jako například Irpef v italském daňovém systému), zatímco nepřímé daně zatěžují přímo jejich spotřební chování (například DPH, hlavní nepřímá daň italského daňového systému, která má dopad na spotřebu) a následkem toho nepřímo i jejich příjmy. Pokud daňový systém za účelem vybírání daní upřednostňuje nepřímé daně, nese obecně – a může to záviset i na daňových sazbách – většinu daňového břemene masa, kterou v daném případě představovala početná česká populace, jak tvrdili zastánci této teorie.

²⁴⁾ STUPARICH, G., c. d., s. 43.

Kromě třenic v ekonomické a mocenské sféře, jejichž středobodem byl převažující německý vliv, bylo soužití obou etnik často obtížné kvůli české nesnášenlivosti vůči Němcům. Češi v Němcích spatřovali vetřelce, kteří se zmocnili role vládnoucí třídy, v čemž jim napomáhal rakouský centralismus. Tyto pocity vyvrcholily zejména během války, kdy celé vojenské oddíly tvořené Čechy a Slováky přecházely na různých frontách k Rusům a Italům a svlékaly rakousko-uherskou uniformu, čímž se vzdávaly *statusu* občanů dvojmonarchie.

Po české averzi vůči Němcům po získání nezávislosti později následovala tvrdá německá odpověď v podobě rozbití mladého Československa Hitlerem,²⁵ který prý přispěchal „ochránit“ občany Sudet. Po této invazi došlo v roce 1945 k (zčásti spontánnímu a zčásti vynucenému) exodu velké části obyvatel německé národnosti, kteří se dodnes sdružují v různých organizacích, mj. v *Sudetendeutsche Landsmannschaft*.²⁶

Naopak Slovensko, jež téměř tisíc let strávilo pod uherskou nadvládou, se vyznačovalo populací, které byl z drtivé většiny upřen přístup ke vzdělání, a proto bylo ovládáno maďarskou šlechtou, jež vykonávala snad ještě přísnější kontrolu než Habsburkové. Z tohoto důvodu většina obyvatelstva ponechala města (a centra moci) v rukou vládnoucí maďarské třídy a usadila se na venkově, kde se věnovala zemědělství a pastevectví.

Slováci, spojení s Čechy kulturními a jazykovými pouty,²⁷ prošli však odlišným náboženským vývojem. Po bitvě na Bílé hoře (a po dočasném přijetí husitské víry)²⁸ je domácí klérus přiměl konvertovat zpátky ke katolictví. Tentýž klérus pozvedl jeden ze slovenských dialektů

²⁵⁾ Československo bylo okupováno 15. března 1939 a byl ustaven „Protektorát Čechy a Morava“, den předtím vznikl Slovenský štát. Dále je třeba vzít v potaz, že hraniční území Sudet byla obsazována již od 10. října 1938 na základě „Mnichovské smlouvy“ uzavřené 29. září téhož roku.

²⁶⁾ Jedna z hlavních organizací, které ještě dnes hájí zájmy občanů německé národnosti ze Sudet, již byli po roce 1945 vyhnáni nebo sami uprchli do Německa.

²⁷⁾ Slovenština je češtině velmi podobná, třebaže se od ní liší. Někteří autoři se zmiňují o tom, že podle Beneše byla slovenština jen dialektem češtiny.

²⁸⁾ Reformátorské husitské náboženské hnutí odvozuje svůj název od českého teologa Jana Husa, který byl v roce 1415 upálen. Jeho odsouzení k smrti však nemělo pouze náboženský, ale také revoluční a symbolický význam, jelikož křesťanství (jež do Čech přišlo z Východu, a nikoli ze Západu) se v té době odráželo především v církevní hierarchii, považované za zhýralou a nenasytnou, a mezi lidem tudíž značně neoblíbenou.

(který se ve skutečnosti příliš neliší od češtiny) do funkce národního jazyka. Jazykový faktor byl v každém případě jedním – třebaže ne jediným – z tmelících prvků, na jejichž základě obě země, tenkrát ještě jen „regiony“, objevovaly a rozvíjely svou slovanskou identitu trpící pod německým a maďarským jhem.

Pokud jde o slovenský element, o vytvoření literárního jazyka se zasloužili vzdělanci kalibru Jána Kollára,²⁹ Ludovíta Štúra a Pavla Jozefa Šafárika. Za milník na cestě k obrození českého jazyka lze považovat *Stremayrova jazyková nařízení* z roku 1880, která (vedle němčiny) povolovala češtinu jako úřední a vyučovací jazyk na pražské Karlově univerzitě, rozdělené v roce 1882 na českou a německou.

MASARYK

O zásluhy na osamostatnění Československa od rakousko-uherské říše se dělí celá řada protagonistů, od politiků po prosté vojíny, jelikož mnozí za ně dokonce položili i vlastní život. Jeho strůjcem byla však jedna osobnost, nadaná politickou prozíravostí, která dokázala dohlédnout dále než ostatní: Tomáš Garrigue Masaryk.

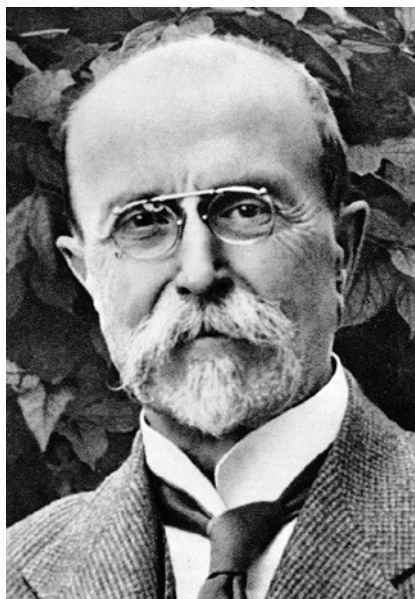
Masaryk byl důrazným odpůrcem pangermanismu a se zvýšenými obavami pozoroval neustále aktivní *Drang nach Osten*, který ve 20. století vyvrcholil projektem *Ostsiedlung* (Osídlování Východu) podél osy Berlín–Varšava–Kyjev–Oděsa, a měl být následně završen po ose Berlín–Bagdád.³⁰

Své teze vyjádřil v díle, jež je po určitých stránkách jeho myšlenkovým odkazem. V názvu *Nová Evropa* rezonují myšlenky z dřívějšího díla dalšího přesvědčeného zastávce jednotné Evropy, Giuseppeho Mazziniho.³¹

²⁹⁾ Spisovatel Ján Kollár (1793–1852) ve svém esejí *O literárnej vzájemnosti mezi kmeny a nářečnými slávkými* z roku 1836 tvrdil, že všechny slovanské jazyky pocházejí z jednotného starobylého jazyka, označovaného jako „praslovanština“.

³⁰⁾ MASARYK, T., c. d., s. 111

³¹⁾ Giuseppe Mazzini (1805–1872) byl italský filozof, právník a politik, člen risorgimenta, hnutí za svobodu a národní jednotu Itálie. Podílel se na budování moderního italského státu.

Tomáš Garrigue Masaryk (1850–1937) byl v letech 1918–1935 prvním prezidentem Československa (sbírka ČSOL).

Masaryk ve svém díle opěvuje principy svobody, demokracie a federalismu a vrhá tak na Evropu světlo plné prorocké jasnozřivosti.

Podle jeho názoru nemohla svobodná Evropa existovat bez omezení německého vlivu, v jehož sféře se nacházelo i Rakousko-Uhersko, ježmuž hrozilo, že bude dříve nebo později integrováno do Velkoněmecké říše jako rovnocenný partner všech dalších území, jež jsou její součástí. Tomuto vývoji se podle Masaryka dalo předejít jedině tak, že nutně dojde k rozpadu Rakouska-Uherska a ke vzniku samostatných národních států, které se spolu spojí a pod ochranou demokratických velmocí dokážou zastavit jak rostoucí německý vliv v Evropě, tak i choutky nepo-

hodlného ruského souseda.

Celý tento plán úspěšně vyšel. Rakousko-Uhersko bylo poraženo a rozdrobeno do různých národních celků, jež ho dříve tvořily, třebaže národnostní princip uvedený jako jeden z hlavních čtrnácti bodů prezidenta Wilsona byl v jistých případech mylně vykládán. Malé státy vzniklé na troskách rozdrobené říše se sdružily v takzvané *Malé dohody*³²⁾ a role patrona ochránitele nových národních celků na evropské půdě se ujala Francie, odvěký soupeř Německa, s (poněkud vzdorovitým, ale v určitém smyslu povinným) souhlasem Velké Británie a USA.

³²⁾ Šlo o spojenecký systém mezi Československem, Jugoslávským královstvím a Rumunským královstvím, utvořený s cílem zamezit rakouskému a maďarskému revanšismu. Výstižnější by bylo označení „spojenecký systém“ a nikoli jednoduše „spojenectví“, jelikož se zrodil ze třech bilaterálních smluv, které byly uzavřeny v tomto chronologickém pořadí: obranná dohoda mezi Československem a Královstvím Srbů, Chorvatů a Slovinců (14. srpna 1920); dohoda mezi Československem a Rumunskem (23. dubna 1921); dohoda mezi Rumunskem a Královstvím Srbů, Chorvatů a Slovinců (7. června 1921).

Poslední část plánu, která se týkala obav z případné hrozby z neda-
lekého Ruska, se nakonec vyřešila sama od sebe. Kvůli zmatkům občan-
ské války a následné katastrofální administrativní a hospodářské krizi
na ruských územích nebyl dlouho důvod k obavám z účinných rus-
kých vojenských akcí, třebaže sousední země se měly neustále na pozor-
u ze strachu, aby se bolševické ideály nezačaly šířit mezi obyvatelstvem
vyčerpaným dlouholetým válečným konfliktem a zoufalými hospodář-
skými podmínkami, jež po něm následovaly.

ČESKOSLOVENSKO, KTERÉ NEEXISTOVALO

ČESKÁ A SLOVENSKÁ POLITICKÁ SCÉNA

Na politické scéně před první světovou válkou vládly rozdíly mezi Čechami a Moravou na jedné a Slovenskem na druhé straně. Důvodem byla nejen skutečnost, že uvedené regiony byly vystaveny působení odlišných vlivů, rakouského a uherského, ale měly rovněž různé kulturní, historické a náboženské tradice. Největší přízni slovenského obyvatelstva se těšily tyto politické strany:³³

Hlinkova slovenská ľudová strana, která sehrála roli v protiuherských nepokojích v roce 1907, jež vyvrcholily vzpourou v Černové. Katolické přesvědčení jej vzdalovalo laické tradici (jež byla mnohdy poznamenána husitským dědictvím) českého patriotismu a na začátku války si Hlinka a členové jeho strany přáli vítězství Rakouska-Uherska;

Slovenská národní strana Milana Hodžy, rovněž klerikálního ražení, která zastupovala zejména slovenské měšťanstvo. Třebaže bojovala proti uherským snahám o asimilaci, zvláště požadavkem zavedení slovenských středních a vysokých škol, proklamovala věrnost monarchii a české hypotézy o nezávislosti opovržlivě označovala za „vymělkované“;

Slovenská sociálnědemokratická strana Uhorska, která se lišila od svého uherského protějšku. Jejím ústředním představitelem byl Vavro Šrobár, Masarykův žák a redaktor politicko-kulturního časopisu *Hlas*, založeného roku 1898, který razil tezi etnické sounáležitosti Čechů a Slováků;

Slovenská pokroková strana s extremistickými tendencemi, která měla v zemi jen malou podporu.

Čeští politici zastupující své voliče naopak vykonávali svůj mandát v rakouském parlamentu – Říšské radě, tzv. *Reichsratu*, který od jara 1914 přestal na dlouhou dobu zasedat a nebyl svolán ani kvůli vyhlášení války Srbsku.

³³⁾ VALIANI, L., c. d., s. 206.